Rafael HÜSEYNOV
Akademik

Səni nə gözlədiyindən tam xəbərsiz qalaraq nigaranlıq məngənəsində çırpınmaqdan ağır duyğu olmaz. Ümidi hər yerdən üzülmüş, evindən-eşiyindən ayrılaraq günlərdən bəri dustaqxanada qara-qura fikirlərin üzdüyü gənc Balaş, nəhayət ki, sevinir. Ona görə sevinmirdi ki, şad xəbər almışdı. Sevinirdi ki, nəhayət, məchulluq, namüəyyənlik bitir, sevinirdi ki, yaxşı-yaman, aqibətləri aydınlaşır.

Hər saatı azadlıqdakından qat-qat uzun görünən həbsxana günlərinin növbətilərindən birində yerləşdikləri kameranın qapısı açılır və deyirlər: "Qalxın!"

Dörd divar arasına sıxıldığı bu günlər ərzində dustaq yoldaşlarından, ətrafdakıların yaşlısından-cavanından ha xəbər öyrənməyə çalışmışdısa ki, atası haradadır, heç bir fərli soraq ala bilməmişdi.

İndi gecənin bir aləmi idi, deyirdilər "Qalxın!" və hamısını doldururlar maşınlara.

Ömrün ağırlığı çökmüş vərəqlər

Həbsxananın iri dəmir darvazaları yenidən açılır. Kimsə pıçıldayır ki, buradan çölə iki yol var: ya bizi Nargin tərəfə aparacaqlar, ya da neft mədənləri sarı ki, güllələyəndən sonra köhnə, istifadədən çıxmış quyularda basdırsınlar. Bu da ola bilər ki, yaxşı qurtaraq, güllələnməyək.

Bu güllələnməmək, guya yaxşı qurtarmaq da nə imiş? Dustaqlar danışırdılar ki, ola bilər, bizi Qazaxıstan, Sibir tərəfə sürgün etsinlər.

Dustaqlar belə təşvişli sualların əsiri ikən onları Xəzərin sahilinə gətirir, gəmilərə mindirməyə başlayırlar.

Bu əsnada hamısının fikrindən keçir ki, deyəsən, Nargin məsələsi dəqiqləşdi, bizi Nargin adasında güllələməyə aparırlar.

Çünki 1937-ci ilin əzazil tuthatutlarından sonra Narginin əslində bir ölüm adası olması hər kəsin beynində qətiləşmişdi. Ancaq adamla ağzınacan dolu, heç oturmağa yer olmayan gəmi asta-asta yola düzəlir. Saatlar ötür, baxırlar ki, yox, deyəsən, Nargin məsələsi deyil. Hesabla Nargina çoxdan çatmalıydılar.

Gedirlər, gedirlər və nəhayətdə elan olunur ki, az sonra Ənzəliyə çatacağıq. Beləcə, sabahlarda Azərbaycanın tanınmış şairlərindən olacaq Balaşın həyatındakı ilk böyük sürgün, əvvəlinci mühacirlik başlanır.

İran da, Güney Azərbaycan da ona ata-baba yurdu idi. Əslində həm də Vətən idi. Quzey Azərbaycansa onun elə əsl Vətəni idi - burada doğulmuşdu, bu torpağın üstündə iməkləmişdi, ilk addımlarını bu torpağın üzərində atmışdı. İndi onu buradan - Vətəndən sürgün etmişdilər, Balaş Vətəndən obiri Vətənə mühacirətə gedirdi.

(Davamı 3-cü səhifədə)

ÖMRÜN AĞIRLIĞI ÇÖKMÜŞ VƏRƏQLƏR

(Əvvəli 2-ci səhifədə)

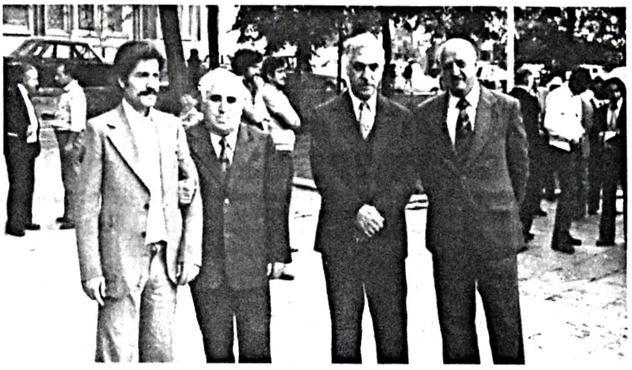

Sonra ömrü o mühacirətlə bu mühacirət, o Vətənlə bu Vətən arasında keçəcək. Uzun yaşayacaq və payına düşən ömür möhləti ərzində, doqquz onilin içərisində çox həftələr, çox aylar, çox illər tamamlanacaq. Ancaq onun əbədi mühacirəti ömrünün axırınadək bitməyəcək.

Dodaqları qurumuş
Susuz bir torpağam mən.
Sinəmdə cadara bax.
Budağından ayrılmış
Yaşıl bir yarpağam mən.
Qopduğum çinara bax.
Şimşəkləri çaxanda
Bir bahar buluduyam
Göylərin sinəsində.
Təlatümü susmamış
Bir vulkanın oduyam
Mən Odlar ölkəsində.
Fırtınası yatanda
Ümmandan ayrılmışam
Ümmana dönmək üçün.
Bir fırtına quşuyam,
Tufandan ayrılmışam
Tufana dönmək üçün.

İnsan əcaib məxluqdur. Bədbəxtliklərin, zəlalətlərin içərisində də bəxtiyar olmağı bacarır. Balaş gənc, heç gənc də yox, yeniyetmə bir insan idi, 17 yaşı vardı. Artıq bu balaca ömrü boyunca dəfələrlə şahidi olmuşdu ki, həyatının mənasını şeirdə, ədəbiyyatda görən, dünyanın ən ali ləzzətini yazıb-yaratmaqda tapan neçə böyük insanı məhv ediblər, sürgünlərə göndəriblər, adlarını diri-diri tarixdən siliblər. Balaşı, digərləri kimi, Sibir gedər-gəlməzlərinə yollamamışdılar.

Əslində o da elə həmin yolu gedən kimi idi. Balaşı digərləri kimi gülləyə tutmamışdılarsa da, o da güllələnib öldürülənlərdən fərqli deyildi. Əslində onu diri-diri güllələmişdilər də, sürgünə də göndərmişdilər.

1938-ci ilin yazdan çox boz payızına bənzəyən mayında Ənzəliyə düşərkən onun içərisindən keçən bu düşüncələrdi. Üstündən 50, 60 il sovuşandan sonra bu əhvalatları danışırdı. Ancaq o hissiyyatı hələ də soyumamışdı.

Ailə faciələr girdabının içərisində idi - Balaşın özündən əvvəl atasını tutub aparmışdılar, axırıncı da öldüqaldısından xəbəri çıxmadı.

Anasını apardılar, özünü tutdular, anasının başına nə işlər gəldi, bundan da bixəbər qaldı. İndi bu böyük dünyada tək-tənha, aciz, mağmun və sabahına heç bir ümid olmayan günlər ağuşu içərisində qərib Ənzəlidə idi. Ancaq bədbəxtliklərin içərisində olduğu bu anda elə hadisə baş verir ki, Balaş dönüb olur xoşbəxtlərin xoşbəxti: qəfildən anası da qarşısına çıxır, atası da.

Onları da, əslən İrandan olan digərləri kimi, Bakıdan Ənzəli tərəfə sürgün eləmişdilər. Görüşürlər, qucaqlaşırlar, bir-birini duz kimi yalayırlar. Artıq ixtiyarlaşmış Balaş müəllim səksənini keçəndən, sonra doxsanın astanasında o günləri, o günlər gedişindəki bir əziz axşamı həyəcanla, riqqətlə xatırlayırdı. Deyirdi ki, həm yolun yorğunluğu, həm də fikir-zikir məni elə üzmüşdü ki, ata-anamla görüşdüyüm gecəni daş kimi yatmışam. Səhərə yaxın ayıldım. Təbii ki, atam da, anam da məndən beşbetər yorğun idilər. Ancaq gözümü açanda gördüm ki, anam da, atam da başımın üstündə dayanıblar. Sən demə, səhərəcən göz qırpmadan yatmayıblar, səhərəcən mənə baxırlarmış.

Demək, o gecənin içərisində bu qədər müsibətlərin müqabilində həmin ata da, həmin ana da xoşbəxt imiş. Balalarını tapmışdılar, yenidən qovuşmuşdular. Hər halda təzə bir ümid yaranmışdı ki, bir yerdədilər, tamamilə yeni bir yol başlamaq imkanları var. Düşünürdülər ki, burada həyatlarını necə qursunlar.

Ata ilə uşaqdan fərqli olaraq, ana həbs olunmamışdı, ona görə də evdən çıxanda olanını götürə bilmişdi. Hər halda bəzək-düzəyindən, qır-qızılından əlində-ovcunda nələrsə vardı. Onları satıb bir müddət dolana bilərdilər. Odur ki, xəyallarında gələcək qururdular. Düşünürmüşlər ki, əvvəlcə Ənzəlidə qalsınlar. Əgər burada münasib güzəran qura bilməsələr, iş tapmaq müşkül olsa, onda Ərdəbilə yollansınlar. Hər halda orada qohum-əqrəba çoxdur, ümidlər vardı, həm də az deyildi.

İstər Abizadələr ailəsi, istərsə də Bakıdan İrana sürgün edilmiş digərləri çoxdan yadırğadıqları xoş xəbərlər eşitmək arzusunda idilər.

Lakin ahəstə-ahəstə qəriblikdəki həyata daha dərin sirayət etdikcə, köhnə günlərlə buradakı dolanışığı müqayisə etdikcə görürlər ki, yerlə göy fərq var.

Rza şah mütləqiyyəti İranı elə kökə salıbmış ki, hamı qan ağlayırmış. Ona görə də gələnlərin əksəriyyəti artıq ayaqları bura dəyəndən bir neçə ay sonra geriyə necə qayıtmağın yolları haqda fikirləşirdi.

Lap başlanğıcda tək-tək adamlara, ən fərasətlilərə nə şəkildəsə canını qurtarmaq, qaçıb geriyə qayıtmaq müyəssər olur. Bu adamlar İrana Sovet İttifaqından sürgün edilmişdilər. Oradakı 1937-1938-ci illərin qırğınlarını görmüşdülər. İndi görün buralar nə kökdə imiş, vəziyyət nə qədər dözülməzmiş ki, oranı buradan üstün tutur, geriyə qayıtmağa səy göstərirdilər. Ancaq bir qədər sonra məlum olur ki, heç geriyə qayıtmaq da mümkün deyil.

İran tərəfdə sərhədə nəzarət, sən deyən, ciddi deyildi, birtəhər onların diqqətindən yayınıb keçmək olurdu. Ancaq sovet sərhədində sərhədçilər ayıq-sayıq dayanıbmış. Çox keçmədən camaat arasında bu söhbətlər də yayılır ki, sərhədi keçmək istəyənlərin çoxunu sovet sərhədçiləri tutub, qaytarıb İrana təhvil veriblər. Ona görə də əksəriyyət taleyi ilə barışır, anlayır ki, daha buradan qurtulmağa nicat yoxdur. Bir halda ki qismət belədir, qalıb necə yaşamağın çəmini tapmaq lazımdır...

Balaşgilin ailəsi baxır ki, Ənzəlidə dolanışıq daha sıxıntılıdır, burada başacan duruş gətirə bilməyəcəklər. Qət edirlər Ərdəbilə köçsünlər. Hər halda Ərdəbildə söykənəcəkləri vardı, oralarda qohum-əqrəba az deyildi. Onlar da xəbər göndərmişdilər ki, gəlin, kənddə sizə şərait yaradarıq, köməkləşib ev də tikərik.

Gəlirlər Ərdəbilin təxminən 10 kilometrliyində yerləşən dədə-baba kəndlərinə - Hacı Səlim qışlağına. Balaşın atasına qohumlardan kimsə məsləhət bilir ki, sən get kəndin ağasının yanına, bir hədiyyədən-filandan da apar, işini düzəldər.

İşini düzəltmək də ibarət olsun ondan ki, kəndin ağası əli hədiyyəli gələni verdiyi bəxşişin müqabilində rəiyyət götürəcək.

Balaş müəllim xatırlayırdı ki, anamın Bakıdan gətirdiklərindən hələ nələrsə qalırdı, atam bəzi şeyləri götürür, yollanır kəndin ağasının yanına.

O da hədiyyələri qəbul etməyinə edir, ancaq möhlət istəyir, qayıdır ki, müəyyən qədər, təxminən bir-iki ay gözləmək lazımdır.

Bir-iki ay sovuşur, kəndin ağasından xəbər çıxmır.

Balaşın gələcəkdə içərisindən coşacaq inqilab havasının cücərtiləri elə o vaxtdan qəlbində varmış. Başlayır atasıyla deyişməyə ki, ay ata, bu nə deməkdir, sən aparıb hədiyyə də vermisən, gözləyirsən ki, nə varnə var, bu adam səni köləliyə qəbul edəcək; rəiyyət olmaq elə kölə olmaq deməkdir, gecə-gündüz onun buyruğunda duracaqsan, nə əmr eləsə, onu yerinə yetirməyə məcbursan.

Atası da naəlac-naəlac qayıdır ki, a bala, tək mən deyiləm ki, bizim kimi Bakıdan sürgün olunanların neçəsi hərəsi öz dədə-baba kəndində gedib ağanın yanına, ondan rəiyyətlik istəyib ki, əli bir parça çörəyə çatsın.

Belə deməyinə deyir, ancaq oğlunun inamlı etirazları ona təsirsiz də ötüşmür. Yaxınları yığışaraq onlara bir koma düzəltmişdi - yaşayacaq yerləri vardı. Ancaq günlərin gedişi onları hər halda vadar edir ki, Hacı Səlim qışlağından çıxaraq Ərdəbilə - şəhərə köçmək barədə düşünsünlər.

Savadsız ata-anasından fərqli olaraq, məktəb oxumuş, bütün gələcəyi qarşıda olan Balaşın bu kəndə sığmayan ayrı niyyətləri də vardı.

O gəlib düşmüşdü İrana, buradan başqa çıxış yolu yoxdu, burada yaşamalıydı. Ancaq nə ərəb əlifbasını bilirdi, nə farscanı. Soraq-soraq onu yönəldirlər qonşudakı Mirzə Səlimin yanına. Mirzə Səlimin evinə başqa öyrənmək istəyənlər də gəlib-gedərmiş. Mirzə Səlim həm farscanı, həm də yazıb-oxumağı öyrədərdi. Ancaq elə ilk günlərdən Balaşın başqa şagirdlərindən çox fərqləndiyini görür. Balaş savadıyla da, ədəbiyyatı yaxşı bilməsi ilə də, qabiliyyəti ilə də Mirzə Səlimin diqqətini çox çəkir. Ancaq təkcə Mirzə Səlimin yox. Mirzə Səlimin Səlmi adlı bir qızı da varmış. Bir axşam növbəti dərsə gələndə Balaşı müəllimi Mirzə Səlim yox, onun qızı qarşılayır.

Xanım qayıdır ki, atam bərk xəstələnib, zökəm olub. Məndən xahiş etdi ki, hələlik bir neçə gün onu əvəz edim. Siz tək deyilsiniz, başqa gələnlərlə də dərsi özüm aparacam.

Elə ilk təmaslarından isinişirlər. Səlmi qayıdır ki, atamla söhbətlərinizi gendən eşitmişəm. Bilirəm ki, siz başqalarına nisbətən çox biliklisiniz.

Balaş təsdiqləyir ki, mən Bakıda 10 il məktəb oxumuşam, əlbəttə, fərqimiz olmalıdır: "Mənim bilmədiyim yeganə ərəb əlifbası, bir də fars dilidir ki, gərək bunlara yaxşı yiyələnəm".

Beləcə bir neçə dərsi Səlmi aparır. Görünür, bu, onun ilk müəllimliyi deyilmiş, məşğələləri ustalıqla idarə edirmiş, elə Mirzə Səlimin apardığı dərslər kimi idi -məzmunlu, cazibəli. Fəqət yazdıqca, mətnləri oxuduqca, söhbətləşdikcə arada baxışları da toqquşurdu. O baxışların toqquşmasından onun da, bunun da ürəyinə nəsə bir köz düşmüşdü.

Balaş Azəroğlu tezliklə ayrı düşəcəyi bu qız haqqında çox sonralar şeirlər yazıb. Ömrünün axırınacan onu unutmurdu və ona "ilk məhəbbətim" deyirdi. Özünün etirafıyla birinci sevgisi idi. Ancaq nə onun özü, nə Balaş tərəfindən bu sevgi etirafı dilə gətirilməmişdi. Bu sevginin varlığı hərdən bir-birinə toxunan əllərinin hərarətində, toqquşan baxışlarının sonra bir-birindən ayrıla bilməməsində görünmüşdü. Az müddət sonra məlum olur ki, onlar da, bunlar da köçməlidirlər. Mirzə Səlim qızı Səlmini götürüb Ərdəbilin bir başqa kəndinə yollanır, Balaşgilin ailəsi də Ərdəbil şəhərinə köçmək qərarına gəlir.

Bu, Balaşın həyatının lap əvvəlindən alnına, ömrünə yazılan ayrılıqların daha biri idi.

(Davamı var)